кароннага трыбунала, а аналагічнае правіла для пасольскіх соймікаў, нароўні з дапушчэннем да выбараў толькі аселага шляхты, было складзена ў канстытуцыі, якая фармальна адносілася толькі да соймікаў Брацлаўскага ваяводства, што пазней меркавалася распаўсюдзіць на ўсе соймікі Рэчы Паспалітай [7, с.30].

Такім чынам, соймавая рэформа 1764 года ў Рэчы Паспалітай стала новым этапам у працэсе развіцця парламентарызму на нашых землях, бо ўводзіліся прынцыпова новыя палажэнні, якія павінны былі пераадолець састарэлыя інстытуты ўлады, не адпявядаючыя патрабаванням таго часу. Аднак рэформа не атрымала поўнага ажыццяўлення.

Бібліяграфічныя ссылкі

1. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск: Экаперспектыва, 2007. Т. 3: Беларусь у часы Рэчы Паспалітай (XVII–XVIII стагоддзе) / Ю. Бохан [і інш.]. 2007. 344 с.
2. Носов Б.В. Установление российского господства в Речи Посполитой. 1756 – 1768 гг. / Отв. ред. В.К. Волков. М.: Индрик, 2004. 728 с.
3. Юхо Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : вучэб. дапам : у 2 ч. Мінск : РІВШ БДУ, 2000. Ч. 1. 352 с.
4. Konarski S. O skutecznym rad sposobie i inne pisma polityczne / Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo ; Warszawa : we swpółpr. z De Agostini Polska, cop. 2005. 347 l.
5. Korzon Tadeusz Wewnetrzne dzieje Polski za Stanislawa Augusta (1764 – 1794) badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego T.3. Kraków : Księgarnia L. Zwolińskiego i S-ki ; Warszawa : nakł. Księgarni Teodora Paprockiego i S-ki, 1897. 491 s.
6. O porzadky seymowania / Volumina legum. Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860. T. VII. L. 17-18.
7. Rozdzielenie Trybunalow Koronnych / Volumina legum. Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860. T. VII. L. 30-33.

АБ ПРАБЛЕМАХ ЦЭНТРАЛІЗАЦЫІ ЎЛАДЫ Ў ВЯЛІКІМ КНЯСТВЕ ЛІТОЎСКІМ І КАРОНЕ ПОЛЬСКАЙ

В. М. Бічун

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

У артыкуле разглядаюцца тэндэнцыі, якія перашкаджалі цэнтралізацыі ўлады Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага.

В статье рассматриваются тенденции, которые препятствовали централизации власти Польши и Великого Княжества Литовского.

The article deals with trends that impeded the centralization of the of the power in Poland and the Grand Duchy of Lithuania.

Ключавыя словы: Вялікае Княства Літоўскае; Польшча; цэнтралізацыя дзяржаўнага ўладкавання; Вялікі князь; сойм; Рада.

Ключевые слова: Великое Княжество Литовское; Польша; централизация государственного устройства; Великий князь; сойм; Рада.

Keywords: the Grand Duchy of Lithuania; Poland; centralization of government; Grand Duke; Sejm; Rada.

XVI стагоддзе – пераломны час у гісторыі Заходняй Еўропы, калі ў межах Рэфармацыі пачаўся пошук мадэляў цэнтралізацыі дзяржаўнага ўладкавання, якія б замянілі саслоўна-прадстаўнічую мадэль улады. Так, у першых “новых” манархіях – Францыі, Англіі, Іспаніі – паступова ўзмацнялася роля караля, які адмаўляўся ад склікання саслоўна-прадстаўнічых органаў, фарміраваўся разгалінаваны бюракратычны апарат і стваралася пастаяннае войска. Гэта абумоўлівала больш агрэсіўную знешнюю палітыку, якая спрыяла аналагічным працэсам у іншых краінах. Але цэнтралізацыя амаль не закранула тэрыторыю Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ), аб’яднаных з 1569 года у адзіную дзяржаву – Рэч Паспалітую. На наш погляд, гэтаму паспрыяла наступнае.

У дауніяльны перыяд (да 1385 года) Польшча і ВКЛ мелі розныя мадэлі дзяржаўнага і саслоўнага ладу. У Польшчы Кароль паступова перадаваў уладу іншым саслоўям праз прывілеі, але ў ВКЛ дынастыя Гедымінавічаў валодала вельмі шырокімі патэрналісцкімі паўнамоцтвамі. Гэта не патрабавала, да пэўнага часу, стварэння калегіяльных прадстаўнічых органаў кіравання, замест якіх існавала сістэма вышэйшых дворных і мясцовых пасад, заснаваных на прынцыпах прызначэння і адзінаначалля.

Заключэнне Крэўскай уніі абумовіла аб’ектыўную трансфармацыю статуса Вялікага князя, які, з аднаго боку, традыцыйна заставаўся гаспадаром дзяржавы і меў усю паўнату ўлады, а, з другога боку, паступова набываў статус службовай асобы, абавязанай здзяйсняць рашэнні рады і сойма, дзейнічаць у поўнай адпаведнасці з законам. Такі “дваісты” статус адлюстроўваў некалькі супярэчлівых тэндэнцый. Па-першае, імкненне Ягелонаў выкарыстаць свае патрыярхальныя правы на ВКЛ для дасягнення дынастычных мэтаў па-за межамі дзяржавы. Па-другое, імкненне паноў-рады, як першапачаткова дарадчага органа і калектыўнага прадстаўніка Вялікага князя ў дзяржаве ў перыяд яго

адсутнасці, адстойваць інтарэсы ВКЛ, што можна характарызаваць як спробу стварэння пэўнай сістэмы стрымак і супрацьваг, бо Рада не была ўпэўнена ў шчырым выкананні Гаспадаром сваіх абавязкаў у дачыненні да Літвы [4, с. 88].

Адной з прычын стварэння органаў, якія прадстаўлялі шырокія колы феадалаў, або пашырэння правоў Рады трэба прызнаць канфлікт Караля (Вялікага князя) з магнатамі, пры якім Глава дзяржавы быў вымушаны звярнуцца да іншых саслоўяў, і ў першую чаргу да шляхты. Гэта прывяло да склікання больш шырокіх нарад феадалаў – пашыранага пасяджэння Рады – соймаў, якія ў XIV –XV стагоддзях мелі больш значэнне органа дарадчага, але паступова набылі заканадаўчыя функцыі. У канцы XVI стагоддзя сойм набывае пэўныя рысы феадальнага парламента. У гэты перыяд у яго ўваходзілі Вялікі князь і паны радныя – як вышэйшая палата сойма, а таксама прадстаўнікі ад мясцовай шляхты – як ніжэйшая палата [3, с. 60]. Пры гэтым канфлікт манарха і магнатаў у Польшчы і ВКЛ першапачаткова меў розныя прычыны. Калі ў Польшчы Кароль паступова страчваў свае паўнамоцтвы, то ў Літве Рада імкнулася абмежаваць уладу Вялікага князя ў інтарэсах дзяржавы.

Адначасова на працэсы цэнтралізацыі ўплывалі імкненні Польшчы інкарпарыраваць ВКЛ у якасці правінцыі, што, па сутнасці, было рэалізавана падчас Люблінскай уніі 1569 года [1, с. 410]. Адзначым, што па даволі «рамантызаванай» пазіцыі І.А. Юхо уніі, якія ВКЛ заключыла з Польшчай, не прывялі да ліквідацыі ВКЛ і не падарвалі яго адасобленасці і суверэннасці [6, с. 106].

Інкарпарацыйныя імкненні Польшчы абумовілі незацікаўленасць эліты ВКЛ па ўзмацненню і цэнтралізацыі свайго “саюзніка”. Гэтая пазіцыя была замацавана прывілеем Казіміра 1447 года, які заканадаўча замацоўваў тэрытарыяльную цэласнасць дзяржавы, яе суверэнныя правы і адначасова забараняў раздаваць чужаземцам дзяржаўную маёмасць і пасады. Асабліва ярка ідэя роўнасці дзяржаў была выяўлена ў пастанове Віленскага сойма 1563 года, у якой гаспадар абавязваўся не парушаць папярэдніх законаў (“перших привильев”), а дэлегатам даручалася строга ахоўваць гонар і годнасць ВКЛ, сачыць за тым, каб правы ўсяго насельніцтва дзяржавы не парушаліся і не былі прыніжаныя Польшчай. Такія ўмовы пацвярджаліся і падтрымліваліся шляхтай на ўсіх наступных соймах ВКЛ. У Статуце 1588 года было таксама замацавана палажэнне аб тэрытарыяльнай цэласнасці дзяржавы і яе недатыкальнасці (р.3, арт.1), тым самым Статут абвясціў суверэнітэт ВКЛ насуперак Люблінскай уніі. Закон увогуле абавязваў гаспадара

вярнуць усё тое (меліся на ўвазе землі), што было калісьці “разобрано” і “упрошено” іншымі дзяржавамі [5, с. 54].

Такім чынам можна сцвярджаць, што ў Польшчы і ВКЛ больш дамінавалі тэндэнцыі, якія супрацьстаялі цэнтралізацыі і якія мелі адпаведную дзяржаўную спецыфіку, што і абумовіла будучыя падзелы Рэчы Паспалітай.

Бібліяграфічныя ссылкі

1. Андерсон П. Родословная абсолютистского государства. М. : Территория будущего, 2010. 512 с.
2. Васілевіч Р.А., Доўнар Т.І., Юхо Я.А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі. Мінск : ВТАА “Права і эканоміка”, 2001. 363 с.
3. Доўнар Т.І. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі. Мінск : Амалфея, 2008. 400 с.
4. Калінін С.А. Аб тэарэтыка-метадалагічных праблемах вывучэння беларускай дзяржаўнасці // Гісторыя і сучаснасць : беларуская дзяржаўнасць ва ўсходнееўрапейскім цывілізацыйным кантэксце : зборнік навуковых прац, прысвечаных 90-годдзю з дня нараджэння прафесара Я.А. Юхо / рэдкал.: С.А. Балашэнка (гал. рэд.) і [інш.]. Мінск : Бизнесофсет, 2012. С. 88.
5. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 : Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мінск, 1989. 253 с.
6. Юхо Я.А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: у 2 ч. Мінск : РІВШ БДУ, 2000. Ч. 1. 352 с.